

УДК 159.942.73

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ТА ПОВЕДІНКОВА РЕАКЦІЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СІМ'Ї

Пасічник А.А., к. психол. н.,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Педагогічний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті представлені результати емпіричного вивчення актуального емоційного стану дитини залежно від поведінкових реакцій в умовах сім'ї.

Ключові слова: емоційний стан дітей старшого дошкільного віку, поведінкова реакція дітей старшого дошкільного віку, батьківсько-дитячі взаємини.

В статті представлені результати емпіричного вивчення актуального емоційного стану дитини залежно від поведінкових реакцій в умовах сім'ї.

Ключевые слова: эмоциональное состояние детей старшего дошкольного возраста, поведенческая реакция детей старшего дошкольного возраста, родительско-детские отношения.

Pasichnik A.A. EMOTIONAL STATE AND PERSONAL REACTION OF THE CHILD PRIMARY AGE IN FAMILY CONDITIONS

The article presents the results of the empirical study of the actual emotional state of the child, depending on behavioral reactions in the family.

Key words: emotional state of children of the senior preschool age, behavioral reaction of children of the senior preschool age, parent-child relations.

Постановка проблеми. У центрі особливої уваги вітчизняних педагогів і психологів із питань виховання людини завжди була емоційна сфера дитини. Адже виховання передбачає формування у дитини певного емоційного ставлення до цінностей, еталонів, норм та загалом до навколишнього світу. Процес такої взаємодії вимагає від дитини розпізнання емоційних станів і настроїв оточуючих її людей для формування повноцінної поведінкової реакції на спільну емоційну мову з ними.

Першим соціальним інститутом виховання дитини є сім'я. Модель емоційного благополуччя дитини в ній впливає на зворотну поведінкову реакцію дитини на навколишній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені-психологи (О.І. Гринчук [1, с. 55], Т.І. Кравченко [2, с. 142]) стверджують, що особистісний розвиток дитини взаємозалежний із типом батьківського ставлення у сім'ї. Встановлено, що основним параметром такого виховання є емоційний та когнітивний потенціал сім'ї у сучасних умовах. Також впливова роль сім'ї відзначається на зворотній поведінковій реакції дитини, підкріпленій емоційними станами, що супроводжують її у певний момент (А.А. Теплюк [3, с. 44]). Така прямотини і закономірність супроводжує дитину вже з перших років життя (С.Є. Кулачківська [4, с. 168]).

Постановка завдання. Метою статті є емпіричне вивчення актуального емоційного стану дитини залежно від поведінкових реакцій в умовах сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням було охоплено 100 повних родин, які склались із 200 дорослих обох статей і 100 дітей. Означений контингент утворив вибірку для реалізації пошуково-пілотажного етапу дослідження. Базою дослідження були Глухівський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) «Чебурашка», Глухівський дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини) «Світлячок» та дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу «Лісова казка» м. Бровари Київської області.

Із метою виявлення актуального емоційного стану дитини залежно від поведінкових реакцій в умовах сім'ї було проведено індивідуальну бесіду з дітьми старшого дошкільного віку. Під час бесіди діти відповідали на низку запитань. Перший блок запитань був спрямований на з'ясування актуального емоційного стану дитини залежно від поведінкових реакцій в умовах сім'ї.

Аналіз відповідей дітей першого блоку показав, що більшість дітей найчастіше відчуває вдома радість (65%), оскільки «вдома вранці можна довго спати», «дивитися телевізор», «грати в ігри на планшеті, гратися зі своєю собакою (домашнім улюбленцем)», «гратися з братом (чи сестрою)», «сміятися». Із 65% тільки 10% дітей пояснили свою радість спілкуванням удома та грою з батьками. Сумно вдома (20%) тому, що «вдома немає друзів, як у садочку», «не можна бігати і кричати». 15% дітей не визначились із відповіддю.

На запитання «Чи потрібні тобі емоції у житті?» всі діти (100%) відповіли: «Так». 15% дітей

пояснили це тим, що «без них нам буде нудно жити», «за допомогою них ми можемо зрозуміти, що відчуває інша людина». Решта дітей (85%) відповіли: «не знаю».

На запитання *«Що приносить тобі радість і задоволення у сім'ї?»* діти відповіли: «слухання мами», «коли мама і тато вдома», «коли тато маму цілує» (11% дітей), «коли мені дозволяють довго грати на комп'ютері», «коли бабуся приходить до нас із подарунками», «коли мама не свариться на тата», «коли мені дозволяють пізно лягати спати», «коли мені дозволяють грати на планшеті», «коли я граюся зі своєю собакою» (84% дітей); 5% дітей відповіли, що не знають відповіді на це запитання.

На запитання *«Що може стати причиною твого смутку і розчарування, коли ти вдома?»* діти відповіли: «коли мама побачить, що я люблю тата більше ніж її, хоч це не так насправді», «коли мама бере різку до рук», «коли мама сварить мене», «коли тато свариться з мамою», «коли мама не дозволяє грати на планшеті», «коли хворіє моя собака», «коли мені не дозволяють на самоті гратися на майданчику».

На запитання *«Як ти виявляєш свою любов до мами (тата)?»* діти відповіли: до мами: «кажу, що вона дуже красива», «кажу, що люблю її», «обнімаю її», «називаю її квіточкою і сонечком», «кажу, що в неї гарні вушка», «кажу, що ти в мене найкраща», «кажу, що в неї гарні оченята», «кажу, що ти моя кришталева» (85% дітей). 15% дітей відповіли: «я не люблю свою маму тому, що вона курить», «не люблю тому, що вона сварить тата», «не люблю тому, що вона завжди кричить на мене і не дозволяє гратися з татом на комп'ютері», «не люблю тому, що вона завжди на роботі і я мушу бути з бабусею». До тата: «тисну йому руку», «кажу, що люблю його», «обіймаю», «граю з ним у м'яча», «ми з мамою прибираємо його речі, коли він на роботі» (75% дітей). 25% дітей відповіли: «я не люблю тата тому, що він завжди кричить на маму», «не люблю тому, що він важко працює і я його рідко бачу», «не люблю тому, що він нам із мамою не дозволяє тримати собаку в квартирі», «не люблю тому, що він мамі не дозволяє зробити мені сестричку».

На запитання *«Чи завжди ти говориш слова вдячності своїй мамі (татові)? Які?»* діти відповіли: «дякую», «будь ласка», «будь здорова», «я буду жити з тобою» (99%). Одна дитина відповіла, що їм немає за що дякувати.

На запитання *«Якщо твоя мама (тато) занедає, ти будеш про неї (про нього) піклуватись? Як?»* діти відповіли: так (80% дітей), ні (15% дітей), не визначилися (5% дітей). Із 80% дітей 10% пояснили, як саме будуть піклуватись: «подавати їй мобільний телефон до ліжка», «буду гладити її», «буду казати чарівні слова: ти моя хороша, ти скоро видужаєш», «буду піклуватись, але ходити до неї не буду,

щоб не заразитися». 15% дітей, які не будуть піклуватись, відповіли: «я ще не піклувався», «мені ще не можна піклуватись, я ще маленький», «мені ніхто не казав про когось піклуватись», «у мене мама з татом не хворіють».

На запитання *«Мама (тато) пригощає тебе апельсином, тістечком, цукеркою. Чи завжди ти перевіряєш, чи має смачненьке мама (тато)?»* діти відповіли: так (30%), ні (70%). На запитання *«Що ти будеш робити, якщо тобі весело, а мама (тато) засмучена(-ий)?»* діти відповіли: «розвеселю» (80%), не визначилися із відповіддю 20% дітей. На запитання *«Як ти дізнаєшся, що відчуває мама (тато)?»* діти відповіли: «бачу по обличчю», «коли вона лежить на ліжку вдень, значить, що у неї щось болить», «коли тато цілує маму, то він відчуває любов», «коли плаче, то їй сумно» (80%). Не визначилися із відповіддю 20% дітей. На запитання *«Як ти думаєш, чи можна образити маму (тата) криком, нестриманістю, грубістю?»* діти відповіли: «ні, тому що це мама (тато)», «ні, тому що вона (він) хороша(-ий)», «ні, тому що вона (він) на мене образиться» (50%), «ні, тому що вона (він) почне сильно гніватись і мені попаде від неї (нього)», «ні, тому що вона (він) почне дуже кричати» (50%). На запитання *«Як ти вважаєш, чи можна ображатися на маму (тата), якщо інколи вона (він) буває неухважна(-ий), втомлена(-ий), роздратована(-ий)? Чому?»* діти відповіли: «ні, тому що це мама (тато)», «ні, тому що вона (він) хороша(-ий)», «ні, тому що вона (він) багато роботи робить» (50%), «ні, тому що вона (він) почне гніватись дуже сильно і мені попаде від неї (нього)», «ні, тому що вона (він) почне кричати дуже сильно», «ні, краще маму не чіпати, коли вона роздратована» (50%). На запитання *«Якби ти став чарівником, щоб ти попросив для своїх батьків?»* діти відповіли (тільки для мами): «шапку з квіткою великою», «гарні черевики і стильну сумку», «гарне намисто», «машину, що сама миє посуд», «нову пральну машину», «палац» (60%); тільки для тата: «нову машину», «м'яч», «новий светр», «кросівки», «новий планшет, щоб свій старий мені віддав», «новий ноутбук» (15%); для мами і тата разом: «здоров'я і щастя», «щоб вони були веселі», «щоб тато на маму не кричав», «щоб були розумними й уважними», «щоб не розлучалися», «для мами нові сережки, а для тата нову шапку» (10%); не визначилися із відповіддю 15%.

Другий блок запитань був спрямований на виявлення рівня сформованості довольної поведінки дитини в умовах сім'ї. Аналіз відповіді дітей показав, що поняття «відповідальність» діти співвідносять із конкретно дією: «прибирати в кімнаті», «лягати вчасно спати», «добре виконувати домашнє завдання», «їсти суп», «збирати іграшки», «втирати пил удома», «ставити все на своє місце» (45%). Відпо-

вілі 15% дітей, що це їх мама тому, що вона все робить вчасно. Не визначились із відповіддю 40% дітей

На запитання *«Яким би ти хотів бути – відповідальним чи безвідповідальним? Чому?»* всі діти відповіли, що хочуть бути відповідальними. Пояснювали: «тому, що безвідповідальних людей не люблять», «тому, що відповідальні люди це добрі люди, а я хочу бути добрим», «просто безвідповідальним мені не дозволять бути мої батьки» (23%). Не визначились із відповіддю 77% дітей.

На запитання *«Чи можна тебе назвати відповідальною людиною? Чому?»* діти відповіли: «Так» (42%) тому, що вони: «прибирають зі столу свою ложку з тарілкою», «виконують домашнє завдання», «прибирають іграшки»; «Не знаю» (34%) тому, що «про це їм ніхто не говорив, чи відповідальні вони». Не визначились із відповіддю 15%.

На запитання *«Чи можна назвати людину, яка дотримується правил, відповідальною?»* усі діти погодилися, що таку людину можна назвати відповідальною. Іншими правилами поведінки більшість дітей назвали ті, які стосуються ДНЗ («не розмовляти в ліжку під час сну», «не крутитися на занятті», «швидко не бігати в кімнаті», «не кричати»).

На запитання *«Для чого потрібно виконувати деякі правила поведінки та обов'язки?»* діти відповіли: «щоб не сварили», «щоб похвалили», «щоб мама дозволила (купила)» (72%). Не визначились із відповіддю 28% дітей.

На запитання *«Чи є у тебе якісь обов'язки вдома? Які саме? Чи завжди ти їх виконуєш сумлінно?»* всі діти відповіли, що вдома у кожного є обов'язки, а саме: «прибирати у себе в кімнаті», «застилати ліжко», «витирати пил», «чистити зуби», «мити руки перед тим, як сісти до столу», «вранці швидко переодягатися в одяг, у якому піду до дитячого садочка», «слухатися дорослих», «доглядати за собакою» (67%). 33% дітей своїми обов'язками вдома вважають таке: «видаляти на планшеті застарілі ігри», «заряджати планшет», «видаляти на телефоні застарілі смски», «їсти суп», «спати», «фарбувати нігті мамі», «фарбувати мамі черевики», «гратись іграми на комп'ютері перед сном».

Діти не завжди виконують сумлінно свої обов'язки. Лише 22% дітей відповіли, що виконують сумлінно свої обов'язки і що їм подобаються ті доручення, які мама з татом їм дають. 78% дітей не сумлінно їх виконують тому, що їм не подобаються ці доручення, адже: «тато ніколи не застилає своє ліжко, чому я маю це робити», «я виконую їх тільки тоді, коли мені щось за це буде, наприклад, дозволять пограти на комп'ютері», «тому, що завжди я маю чистити картоплю, чого ніколи не чистить моя сестра», «тому, що мені не цікаво їх одному

виконувати», «тому, що тоді, коли мої улюблені мультики показують по телевізору, я маю пилососити диван», «краще їх виконувати тому, що мама тоді таке робить... (дуже кричить на мене, а потім і на тата)».

Останні доручення, які виконували діти вдома: «не розповідати мамі секрет, який тато розповів мені вчора», «не бити братика», «не кричати», «не заважати татові працювати на комп'ютері», «не заважати мамі збиратися на роботу», «не чіпати собаку», «не бігти швидко дорогою у садочок». Решту доручень удома діти співвідносили із заборонаю.

Для отримання експертних оцінок батьків щодо вивчення змістового наповнення батьками особливостей довільної поведінки дітей в умовах сім'ї було проведено анкетування батьків. Узагальнений текст анкети і кількісні показники подано в табл. 1.

Отже, результати анкетування свідчать, що більшість батьків (94%) дали позитивну відповідь на перше запитання анкети *«Чи звертаєте Ви увагу на активність і необхідність формування самостійності і здатності керувати собою у Вашої дитини?»*. Негативної відповіді не зафіксовано. Вагались у своїй відповіді 4% респондентів. Отже, батьки розуміють важливість формування довільної поведінки у дитини старшого дошкільного віку.

17% батьків вважають, що у їхньої дитини наявне відчуття того, що вона вже багато чого вміє робити. Більшість батьків (58%) надали негативну відповідь. Вагались у своїй відповіді 25% респондентів. Отже, це свідчить про невідповідність того, чого батьки очікують від дитини у її поведінці і що спостерігають у житті.

Більшість респондентів (79%) зазначили, що в їхніх родинах існують правила поведінки, які дитина знає. 8% респондентів констатували негативну відповідь і 13% не визначились із відповіддю. Лише 24% батьків зазначили, що їхні діти у своїй поведінці дотримуються «родинних правил». Більшість опитаних (74%) вважають, що їхні діти не дотримуються удома таких правил; 2% батьків не визначились із відповіддю на це запитання.

Лише 15% батьків надають можливість дитині зробити щось самостійно; 85% опитуваних не визначились із відповіддю, що свідчить про недовіру батьків до дитини або про недостатність належної уваги до формування довільної поведінки дитини вдома. Негативну відповідь не зафіксовано.

Більшість батьків (78%) вважають, що їхня дитина не вміє самостійно складати простий план своїх дій і розповідати про нього. 12% дали позитивну відповідь на це запитання і 10% не визначились.

54% респондентів вважають, що їхні діти не вміють оцінювати досягнутий результат, знаходити помилку і виправляти її самостійно.

Таблиця 1

Результати анкетування батьків щодо особливостей довільної поведінки дітей старшого дошкільного віку в умовах сім'ї (n = 100), %

Запитання анкети		Відповідь		
		Так	Ні	Важко сказати
1. Чи звертаєте Ви увагу на активність і необхідність формування самостійності і здатності керувати собою у вашої дитини?		96	–	4
2. Як, на Вашу думку, чи відчуває дитина себе людиною, яка вже багато чого вміє робити?		17	58	25
3. Чи існують у Вашій родині правила поведінки, які дитина знає?		79	8	13
4. Чи дотримується Ваша дитина у своїй поведінці «родинних правил»?		24	74	2
5. Чи доручаєте Ви дитині робити щось самостійно?		15	–	85
6. Чи вміє Ваша дитина самостійно скласти простий план своїх дій і розповісти про нього?		12	78	10
7. Чи вміє Ваша дитина оцінити досягнутий результат, знайти помилку, виправити її самостійно?		5	54	41
8. Якщо в дитини виникають труднощі у виконанні доручення, то ви:	а) допомагаєте закінчити роботу разом	51	–	–
	б) примушуєте виконати завдання за винагороду або погрожуєте покаранням	28	–	–
	в) пояснюєте ще раз інструкцію, щоб дитина сама знайшла спосіб дії	12	–	–
	г) виконуєте завдання замість дитини, щоб дитина побачила результат	2	–	–
	д) дозволяєте припинити роботу	7	–	–
9. Чи навчаєте Ви свою дитину певної послідовності побудови дій?		76	19	5
10. Чи домагається Ваша дитина лише свого тому, що вона так хоче і не бажає змінити свого рішення?		66	7	27
11. Чи обурюється Ваша дитина весь час тим, що пропонує і робить дорослий, категорично відмовляється виконувати те, що донедавна робила залюбки?		63	9	28
12. Чи прагне Ваша дитина зробити щось таке, що роблять дорослі?		67	12	21
13. Чи вміє Ваша дитина змусити себе відмовитися від чогось зважливого, коли це потрібно?		62	28	10
14. Чи часто від Вашої дитини можна почути: «Я не вмію», «Я не хочу», «Я не знаю як»?		92	5	3
15. Чи зосереджується Ваша дитина на почутті провини, якщо щось не вийшло (страх помилитися, тривожність, нерішучість, постійне очікування допомоги, підказки й підтримки від дорослого)?		46	51	3
16. Чи відчуває Ваша дитина залежність від настрою членів Вашої сім'ї?		8	67	15
17. Чи виявляє Ваша дитина почуття власної гідності (прагне до високої самооцінки, переживає свою відповідність – невідповідність певним моральним еталонам, правилам, прийнятим у сім'ї)?		79	8	13
18. Чи використовує Ваша дитина життєвий простір сім'ї для реалізації потреби в усамітненні?		11	27	62
19. Що найбільшою мірою сприяє виконанню дитиною своїх обов'язків?	а) заохочення	46	–	–
	б) покарання	–	–	–
	в) побоювання Вашого невдоволення	4	–	–
	г) заборона дивитись телевізор	28	–	–
	д) заборона займатись улюбленою справою	22	–	–
20. Чи вважаєте Ви за необхідне виховувати в дитини відповідальність?		100	–	–

І лише 5% батьків зазначили, що оцінно-контрольні дії властиві їхнім дітям; 41% не змогли відповісти на це запитання.

Якщо в дитини виникають труднощі у виконанні доручень, то 51% батьків будуть закінчувати роботу разом із дитиною. 28%

примушуватимуть виконати завдання за винагороду або погрожуватимуть покаранням. Пояснюватимуть ще раз інструкцію, щоб дитина сама знайшла спосіб дії 12% опитуваних. Дозволять припинити роботу 7%, а 2% батьків виконуватимуть завдання замість дитини, щоб дитина побачила результат.

76% батьків вважають за потрібне навчити дитину певної послідовності побудови дій. Не погодилися із таким твердженням 19%, а 5% не визначилися із відповіддю.

Більшість опитаних (66%) зазначили, що діти домагаються лише свого, не бажаючи змінити власного рішення. 7% негативно відповіли і 27% не визначилися із відповіддю. Водночас 63% батьків засвідчили про наявність капризів у дітей. 28% не визначилися із відповіддю, 9% не відзначили капризні прояви дитини вдома.

67% респондентів зазначили, що їхні діти прагнуть робити щось таке, що роблять дорослі. 12% не помітили такого прагнення у своїх дітей, 21% не визначилися із відповіддю. У більшості опитуваних (62% батьків) діти вміють відмовлятися від чогось зважливого, коли це потрібно. 28% не вміють і 10% не визначилися.

На запитання «Чи часто від Вашої дитини можна почути: «Я не вмію», «Я не хочу», «Я не знаю як?»» 92% батьків відповіли «часто», 5% «не часто» і 3% не визначилися із відповіддю. 46% батьків підтвердили, що їхні діти зосереджуються на почутті провини, якщо в них щось не виходить. Такого почуття провини не спостерігали за своїми дітьми 51% опитуваних і 3% не визначилися із відповіддю.

Про незалежність настрою дітей від настрою членів сім'ї засвідчили відповіді 67% батьків. 8% зазначили, що настрій членів сім'ї впливає на настрій дитини, 15% не визначилися із відповіддю. Про виявлення дитиною почуття власної гідності засвідчили 79% опитуваних. 8% вважають, що їхнім дітям не властиве таке почуття, 13% не визначилися із відповіддю.

На запитання «Чи використовує Ваша дитина життєвий простір сім'ї для реалізації потреби в усамітненні?» 11% батьків вважають, що використовує, 27% – не використовує, а 62% не визначилися із відповіддю.

Батьки вважають, що найбільшою мірою сприяє виконанню дитиною обов'язків у сім'ї заохочення (46%), заборона дивитися телевизор (28%), заборона займатися улюбленою справою (22%), побоювання невдоволення батьків (4%). Жоден із респондентів не вважає, що покарання сприяє виконанню дитиною своїх обов'язків удома.

Усі батьки (100%) погоджуються, що необхідно виховувати в дитини відповідальність.

Також в анкеті батьки прописували по чотири родинних правила за категоріями «можна» і «не можна». Наведемо приклади родинних правил із категорії «можна». Отже, вдома дітям

можна: «все, що не нашкодить, не образить оточуючих», «усе, що не нашкодить здоров'ю дитини», «подивитися мультфільм можна тільки після прибирання іграшок, або якщо дозволили мама чи тато», «самостійно нарізати хліб, овочі», «самостійно користуватися деякими електроприладами», «допомагати бабусі працювати в саду», «долучатися до процесу приготування їжі», «гуляти самому на подвір'ї», «гратися», «навчатися», «доглядати за домашнім улюбленцем», «допомагати прибирати у квартирі», «все робити у своїй кімнаті», «відстоювати свою думку», «приймати рішення самостійно», «включати комп'ютер», «використовувати всю квартиру для ігор», «запрошувати друзів» тощо.

Деякі батьки дали відповідь іншого змісту: «можна поважати дорослих», «можна бути охайним», «можна обійматися», «можна сидіти на руках у батьків», «можна говорити пестливі слова», «можна бути чемним, щедрим».

Удома дітям не можна: «брати чужі речі без дозволу», «переходити дорогу без дозволу», «гратися сірниками», «відчиняти двері незнайомим людям», «вмикати електроприлади», «довго дивитися телевизор, сидіти перед комп'ютером (планшетом, телефоном)», «лягати спати з непочищеними зубами», «їсти багато солодощів», «сідати за стіл із немитими руками», «багато розмовляти за столом», «насміхатися з інших», «кричати на дорослих», «ображатися», «погано поводитись», «вимагати і шантажувати», «приймати рішення без дозволу батьків».

Найчастіше діти вдома виконують такі доручення (за твердженням батьків): прибирають у своїй кімнаті, допомагають мамі в побуті та наглядають за молодшими братиками чи сестричками, складають іграшки, миють посуд, поливають квіти, доглядають за домашніми улюбленцями, виносять сміття.

Під час виконання доручення вдома діти найчастіше запитують (за твердженням батьків): «Чи правильно я це роблю?» (79% дітей), «Ти мені допоможеш?» (12% дітей), «Як це зробити?» та «Подивись, як зробила» (9%).

На запитання «Яке Ваше ставлення до помилок дитини?» батьки відповіли: «поблажливе, їх фактично немає у моєї дитини», «спокійне», «позитивне», «нормальне, діти навчаються, а без помилок не буває навчання», «терпляче», «намагаємось разом виправляти помилки», «аналізуємо разом та з'ясовуємо, де і що було неправильно», «інколи сваримо дітей за їхні помилки».

Найчастіше батьки хвалять дітей за «гарну поведінку», «успіх у навчанні», «допомогу», «співчуття», «нові винаходи» (щось самостійно намалював, зліпив), «за те, що почистив зуби без нагадування», «за все».

На запитання «Чи задоволені Ви розвитком своєї дитини загалом?» 92% батьків відповіли,

що задоволені, 8% батьків не зовсім задоволені. Не задоволені навчанням, а задоволені сформованими соціально-моральними цінностями.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведених бесід засвідчили, що більшість дітей (85%) не знають для чого людині потрібні емоції. Радість і задоволення в умовах сім'ї діти (84%) не співвідносять із діями батьків, а навпаки, підкреслюють свій сумний стан, коли батьки їх ображають чи ображають одне одного. Простежується у всіх дітей відсутність дієвої любові до батьків. Словами діти ведуть опис своєї любові до них, але в ході спостереження не було зафіксовано прояву таких слів до батьків. 85% дітей свою відповідальність співвідносять із конкретною дією в умовах ДНЗ. Усі доручення у сім'ї діти асоціюють із певною заборорою.

Отже, проведене дослідження підкреслює актуальність піднятої проблеми в умовах сьо-

годення та становить перспективи подальшої роботи з проведенням кореляційного аналізу цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гринчук О.І. Аналіз зумовленості особистісного розвитку дитини типом батьківського ставлення в сім'ї / О.І. Гринчук // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во ПНУ ім. В. Стефаника, 2010. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 55–64.
2. Кравченко Т.І. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах / Т.І. Кравченко // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С. 142–150.
3. Кулачківська С.Є. Психічний розвиток дитини-дошкільника / С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір. – К. : СВІТИЧ, 2004. – С. 29–36.
4. Teplyuk A.A. Diagnosis emotional feelings preschool age children in terms family / A.A. Teplyuk // Europäische Fachhochschule. European Applied Sciences. – 2015. – № 4. – P. 44–46.

УДК 159.922.27

СПЕЦИФІКА ЗВ'ЯЗКУ ЕМОЦІЙНОЇ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ДО МАТЕРІ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ ІЗ НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Потебня А.В., студентка факультету психології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Кубриченко Т.В., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри соціальної психології і психології управління
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті представлено результати дослідження специфіки зв'язку емоційної прив'язаності до матері та гендерної ідентичності підлітків із неповних сімей. Показано, що такий зв'язок існує і має певну специфіку порівняно із зв'язком цих показників у підлітків із повних сімей.

Ключові слова: *гендерна ідентичність, емоційна прив'язаність, неповна сім'я, маскуліність, фемінінність.*

В статье представлены результаты исследования специфики связи эмоциональной привязанности к матери и гендерной идентичности подростков из неполной семьи. Показано, что такая связь существует и имеет определенную специфику по сравнению со связью этих показателей у подростков из полных семей.

Ключевые слова: *гендерная идентичность, эмоциональная привязанность, неполная семья, маскулинность, фемининность.*

Potebnya A.V., Kubrichenko T.V. SPECIFICITY OF THE CONNECTION BETWEEN EMOTIONAL ATTACHMENT TO MOTHER AND GENDER IDENTITY OF ADOLESCENTS FROM SINGLE-PARENT FAMILIES

The article presents the results of a study of the specificity of connection between emotional attachment to mother and gender identity of adolescents from incomplete families. It is shown that such relation exists and has certain particularity in comparison with the correlation of these indicators in the group of adolescents from complete families.

Key words: *gender identity, emotional attachment, incomplete family, masculinity, femininity.*

Постановка проблеми. У модернових умовах розвитку суспільства відбуваються трансформаційні процеси у статеворольовій струк-

турі сучасних сімей, серед яких певну частину становлять неповні родини, переосмислюються звичні погляди на взаємини подружжя, батьків